

UDK 7 (091)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 14. XII. 2018.

Prihvaćeno: 26. II. 2019.

Povijest Gliptoteke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Magdalena Getaldić*

Gliptoteka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti svojom je namjenom i fondusom jedinstvena muzejska ustanova u Hrvatskoj. Osnovana je 1937. godine pod nazivom Gipsoteka grada Zagreba s ciljem sabiranja i prezentiranja sadrenih odljeva najznačajnijih kulturno-povijesnih spomenika kao i originalnih umjetničkih djela s područja kiparstva. Nakon ulaska Gipsoteke 1950. godine u sastav Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti preimenovana je u Gliptoteku i danas je u sklopu Razreda za likovne umjetnosti jedna od šest muzejsko-galerijskih jedinica Akademije. Muzej je od 1940. godine smješten u nekadašnjem industrijskom objektu tvornice koža iz 19. stoljeća koja je svojedobno bila najveći industrijski pogon i kompleks u gradu Zagrebu. Zahvaljujući ulasku muzeja u dio kompleksa on je ostao rijedak primjer dobre očuvanosti industrijske arhitekture s kraja 19. stoljeća. U tekstu će se prikazati povijest muzeja, od idejnog začetka do sakupljanja specifične građe sadrenih odljeva antičkog grčkog kiparstva, rimske provincijalne skulpture te kiparstva hrvatske kulturne baštine od predromanike do renesanse. Muzejski fondus tijekom vremena obogaćen je i brojnim relevantnim originalnim djelima i sadrenim modelima hrvatskoga kiparstva od 19. stoljeća do danas, čime se muzej profilirao i specijalizirao za područje skulpture. Kroz povijest Gliptoteke bit će prikazana njena uloga i značaj u sakupljanju, čuvanju, izlaganju i komuniciranju jedne od najvećih zbirki skulptura u Hrvatskoj kojom se može sagledati kiparsko stvaralaštvo od antike do danas.

Ključne riječi: muzej, Gipsoteka, industrijska arhitektura, tvornica kože, skulptura, sadreni odljevi

* Magdalena Getaldić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Gliptoteka, Medvedgradska ul. 2, 10000, Zagreb, Hrvatska. E-adresa: mgetaldic@hazu.hr

1. Ishodište ideje i osnutak Gipsoteke

Muzej Gipsoteka grada Zagreba osnovan je 1937. godine privatnom inicijativom arheologa, muzeologa i kolekcionara Antuna Bauera.¹ Ideja i potreba za osnivanjem muzeja gipsanih odljeva javila se je još i ranije u Zagrebu kada je Izidor Kršnjavi² u svojem programatskom članku *Kako da nam se domovina obogati?* u *Viencu* 1874. godine u teoriji planirao osnutak *Gyps Museuma*. Naveo je da su glavni stup za podizanje umjetnosti i umjetničkoga obrta između ostaloga i »da se nabave kopije u sadri najvažnijih plastičnih umotvora stare dobi i srednjega vieka (Gyps-Museum), na način tih sbirka u svih povećih gradova izobraženog svijeta« (Kršnjavi, 1874). Kako zbog niza okolnosti Kršnjavi nije ostvario svoj naum, to je u proširenom smislu pola stoljeća kasnije uspio Antun Bauer osnivanjem Gipsoteke.

Bauer je još od gimnazijskih i studentskih dana prikupljao umjetnička, djela a u nedostatku sredstava uzimao bi u plastelinu otiske medalja i plaketa, koje je kasnije lijevao u gipsu (Bauer, 1948, 16; Mažuran Subotić, 1994, 82).³ U vrijeme kada je kao student arheologije i povijesti umjetnosti bio demonstrator Zbirke antičkih sadrenih odljeva na Arheološkom zavodu Filozofskoga fakulteta u Zagrebu⁴ upoznao je njezinu vrijednost i potencijal (*Slika 1*). Kasnije je kroz studijska putovanja upoznao brojne europske zbirke odljeva i muzeje, što mu je bio dodatni poticaj i potvrda značaja njegove namjere da u Zagrebu osnuje sličan muzej. Potaknut time, intenzivno je skupljao sadrene odljeve, ali i modele hrvatskih kipara kojima nitko u to vrijeme nije davao na važnosti. Prema Bauerovim zapisima, mnoge je sadrene modele Branislava Deškovića i Ivana Meštrovića pronašao odbačene na smetlištu (Bauer, 1948, 16). Njegova je zbirka brzo rasla i prerasla mogućnosti privatnoga smještaja, koji mu je bio i najveći problem. Bila je razasuta na desetak mjesta u gradu, stoga ju je odlučio pokloniti gradu Zagrebu. Obratio se je se zagrebačkomu gradonačelniku Teodoru Peičiću⁵ te je 25. listopada 1937. godine ustupio svoju zbirku gradu Zagrebu da ju »nedjeljivo pohrani u doličnim prostorijama i time da položi temelj

¹ Antun Bauer (1911. Vukovar – 2000. Zagreb) povjesničar je umjetnosti, muzeolog i kolekcionar te osnivač i donator brojnih muzejskih ustanova: 1937. Gliptoteka HAZU; 1941. Galerija umjetnina u Osijeku; 1944. Arhiv za likovnu umjetnost HAZU; 1959. Galerija umjetnina i Zbirka Bauer Gradskog muzeja Vukovar. Osnivač je i prvi ravnatelj Muzejskoga dokumentacijskoga centra u Zagrebu (1955.) te idejni začetnik i vizionarski pokretač brojnih kulturoloških i muzeoloških projekta.

² Izidor Kršnjavi (1845. Našice – 1927. Zagreb), povjesničar umjetnosti, slikar, političar, kulturni i javni djelatnik.

³ Antun Bauer napisao je rad *Gipsoteka 1937–1947*, koji se čuva u rukopisu u Arhivu Gliptoteke HAZU.

⁴ Zbirka je tada bila smještena u Boškovićevoj ulici br. 3.

⁵ Teodor Peičić bio je zagrebački gradonačelnik u periodu od 1937. do 1939. godine.



Slika 1. Zbirka sadrenih odljeva antičke skulpture u Arheološkom zavodu Sveučilišta prije ulaska u Gipsoteku, 1936., knjiga negativa Gliptoteke HAZU, inv.br. G/Č-8



Slika 2. Antun Bauer i gradonačelnik Teodor Pečić povodom predaje darovnice 25. listopada 1937. i osnivanja Gipsoteke, knjiga negativa Gliptoteke HAZU, inv.br. G/Z-1

osnutaka Gipsoteke koja bi bila za nauku i za domaću umjetnost od vanredne koristi» (*Slika 2*).⁶

Osnutkom Gipsoteke Bauer je upisao Zagreb na kartu brojnih muzeja koji su baštinili takve zbirke sadrenih odljeva i osnivali muzeje još od vremena klasicizma. Bauer ističe da je važnost takvih muzeja upravo u mogućnosti da se na jednom mjestu kroz najvažnije kulturno-povijesne spomenike, koji se nalaze razdvojeni po raznim muzejima i zbirkama ili *in situ* lokacijama, na sistematičan način prikaže zaokružena slika umjetničkoga stvaranja jednoga naroda.

Začetak muzeja sadrenih odljeva seže u vrijeme prvih nabava odljeva koje je za Zagreb naručio još 1892. godine Izidor Kršnjavi, tada predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu. Prve akvizicije bili su sadreni odljevi skulptura s Partenona (*Elgin marbles*) od ljevača D. Brucciani & Co.⁷ iz Britanskoga muzeja u Londonu.⁸ Sustavno je skupio najvažnije odljeve antičke skulpture u rasponu

⁶ Zaključkom sjednice Ekonomskoga odbora gradskoga vijeća od 21. listopada 1937. godine, prema prethodnom usmenom sporazumu Bauera s tadašnjim gradonačelnikom Teodorom Pečićem i gradskim senatorom Zvonimirom Maticom. Darovnicu je Bauer 25. listopada 1937. uručio preko Petra Knolla gradonačelniku Pečiću. To je službeni datum osnutka muzeja.

⁷ Tvrtka ljevača i kipara Domenica Brucciana (1815.-1880.) do 1857. godine radila je odljeve za Britanski muzej u Londonu.

⁸ HR-HDA. OBiN, Uručbeni zapisnik 1892. godine, 5001-10000, ur.br. 12445 od 26.9.1892. Zaveden je odgovor G. Glassa iz Britanskoga muzeja u Londonu »glede nabavke predmeta za arheološki muzejum«.

od arhajskog do rimskog razdoblja kod tada uglednih radionica i ljevača iz Rima, Pariza, Londona, Berlina, Münchena, Kölna i Beča, tako da je zbirka narasla do 200-tinjak predmeta (Akademički senat, 1900, 112). Kasnija povećanja i nabave odljeva stagnirali su zbog njegova odlaska s pozicije predstojnika 1896. godine. Nažalost, sudbina te važne zbirke bila je takva da je njezin veliki dio zbog nedostatka prostora i čestih preseljenja znatno stradao i nepovratno je uništen (usp. Matijaško, 2009, 37-135; Bilić, 2008, 439-456). Bauer je 1935. godine započeo njezino prikupljanje po raznim institucijama koje su sukcesivno uzimale odljeve za svoje potrebe te je tražio novi prostor kako bi zbirku adekvatno smjestio i prezentirao javnosti. Mogućnost za to poklopila se je s njegovim osnutkom novoga muzeja Gipsoteke grada Zagreba.

2. Borba za prostor

Bauerova ideja i zamisao muzeja gipsanih odljeva i modela najbolje se ocrta u prvom poslanju, koje piše netom po osnutku muzeja u prosincu 1937. godine, a ističe njegovu dvojaku svrhu: »Gipsoteka ima svrhu da dade zaokruženu sliku historijskog razvoja i umjetničkog stvaranja hrvatskog naroda [...] ima svrhu da sve ove spomenike [...] skupi u odljevima na jednom mjestu.« Kao drugo navodi: »dužnost Gipsoteke je i to, da skupi sve modele naših majstora-kipara, napose one koji, nakon što su odliveni u bronci ili punktirani u kamenu, odu u zaborav i obično se u skorije vrijeme razbiju. Takova djela, nakon što su prenesena u trajni materijal, obično odu izvan Zagreba, a često i izvan države, a u Zagrebu ne ostane ni sadreni model – i to radi toga jer ga nije imao tko preuzeti ili prekupati« (Bauer, 1937).

Iz toga poslanja vidljivo je kako je najvažnija uloga bila namijenjena odljevima povijesnih spomenika, osobito onih koji se nalaze na *in situ* lokacijama i nisu izloženi u muzejima, kao primjerice brojni portali i dijelovi javne plastike koji su okupljeni na jednom mjestu i daju pregled razvoja nacionalne plastike. S vremenom najbrojnija je postala zbirka moderne skulpture, koja sadrži važne sadrene modele naših eminentnih kipara, stoga se danas u muzeju može sagledati razvoj našega domaćega kiparstva do današnjih dana.

Osnutkom Gipsoteke nastavljen je problem smještanja njezinih zbirki. Grad Zagreb je za muzej osigurao drveno spremište na gradskom dobru u Bednjanškoj ulici br. 23. To je bila improvizirana šupa veličine 20 x 8 metara, gdje je dovezen i pohranjen veći dio zbirke (*Slika 3*). Prema izvještaju od 20. prosinca 1937. godine, intenzivnim skladištenjem preneseno je 160 predmeta, velik broj kalupa i negativa, oko 200 odljeva hrvatskih povijesnih spomenika te velik broj numizmatike i gliptike, kao i 200-tinjak komada grčkoga novca iz Britanskoga muzeja u Londonu (Bauer, 1948, 24). Prostor je tom velikom zbirkom, a i



Slika 3. Prva zgrada Gipsoteke u Bednjanskoj ulici br. 23, 1937., fototeka Gliptoteke HAZU, inv.br. F-21

kasnijim donacijama, vrlo brzo popunio kapacitete. Gipsoteka je u javnosti imala podršku velikoga dijela kulturne javnosti. Brojne su znanstveno-kulturne ustanove, kao i brojni kipari, pokazali interes i potporu za osnivanje Gipsoteke. Tako je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti na Bauerovu molbu poklonila sadrene modele hrvatskih kipara Ivana Rendića i Rudolfa Valdeca, što je bila važna moralna podrška osnivaču i muzeju u podizanju kulturne važnosti institucije.⁹

Nadalje, Umjetnička akademija¹⁰ dovozila je i pohranjivala svoje skulpture, također Muzej za umjetnost i obrt, Obrtna škola i dr. (Slika 4). Odbor za podizanje spomenika kralju Tomislavu povjerio je Baueru svoju zbirku sadrenih odljeva hrvatskih spomenika, koja je kasnije donacijom ušla u fundus. Iz Arheološkoga zavoda 1940. godine pohranjena je i Kršnjavijeva zbirka sadrenih odljeva antičke skulpture. Također, sami su umjetnici kipari svojim donacijama

⁹ Na Bauerovu molbu od 27. studenoga 1937. upućenu Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti upravitelj Strossmayerove galerije Artur Schneider dopisom br. 1.119 od 20. prosinca 1937. godine odobrio je preuzimanje i poklon modela Valdeca i Rendića, koji su se nalazili na tavanu Akademije na Zrinskom trgu br. 11, a prema prethodnom odobrenju zaključka sjednice Akademije i galerijskoga odbora Strossmayerove galerije od 14. prosinca 1937. godine.

¹⁰ Danas Akademija likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu.



Slika 4. Prijenos sadrenih odljeva iz Umjetničke akademije u novu Gipsoteku, 1936., foto-
teka Gliptoteke HAZU, inv.br. F-13

sadrenih modela upotpunili i obogatili zbirku, koja je već samo u jednoj godini po osnutku imala eminentne umjetnike kao što su Grga Antunac, Vojta Braniš, Frane Cota, Filipović, Robert Frangeš Mihanović, Gorše, Hotko, Hudoklin, Ivo Kerdić, Fran Kršinić, Lujo Lozica, Matijević, Ivan Meštrović, Vanja Radauš, Antun Augustinčić, Hinko Juhn, Juraj Škarpa, Rudolf Valdec i dr. Sve su te skulpture skladištene u šupi Bednjanskoj ulici te po raznim privatnim skladištima i prostorima. S obzirom na povećanje zbirke, na Bauerov zahtjev Gipsoteka je u listopadu 1938. godine dobila na korištenje gradski posjed tzv. Burgstallerovu vilu na Ksaverskoj cesti br. 21. To je bila stambena zgrada s gospodarskim objektima, koja je adaptirana, ali ubrzo je i ona popunjena. Tu je započet i prvi rad na popravcima skulptura te na lijevanju pozitiva iz kalupa. Gipsoteka je 1939. godine dobila na korištenje devet prostorija prizemlja Žapčičeve zgrade na Opatovini br. 11, u kojima je smještena preparatorska radionica i deponiran dio fundusa. Tu je konačno mogao započeti i stručan muzejski rad te restauriranje umjetnina. Rad radionice vezan je i uz zapošljavanje (uz upravitelja Bauera) prvoga namještenika Gipsoteke preparatora Gabrijela Medveda. Unatoč neprikladnomu i neopremljenomu prostoru, tu su se održavali seminari sa studentima povijesti umjetnosti i arheologije u sklopu nastave na Sveučilištu. Iz tadašnjih novina saznajemo da je Petar Knoll držao studentima povijesti umjetnosti predavanja o modernoj hrvatskoj skulpturi, koja bi »bila nezamisliva bez

ovakvog muzeja, gdje su svi spomenici o kojima je govorio bili sakupljeni na jednome mjestu» (*Jutarnji list*, 1938).

Usporedno s borbom za prostor muzeja vođena je i borba za dobivanje sredstava za normalan muzejski rad. Preko javnosti i tiskovina činio se je pritisak na gradske vlasti kako bi bili osigurani bolji uvjeti za rad muzeja, ali i novi prostori. Muzejski fondus Gipsoteke nalazio se je, osim na navedenim adresama, razasut po privatnim stanovima, u tadašnjim prostorijama Arheološkoga zavoda u Boškovićevoj ulici br. 3, podrumu glavne sveučilišne zgrade (danas Trg Republike Hrvatske br. 14), u šupi na Akademiji likovnih umjetnosti u Ilici br. 85 te po raznim atelijerima brojnih umjetnika koji su donirali svoja djela.

Planirana je gradnja paviljona na zemljištu na Ksaverskoj cesti br. 21, čiji je nacrt izradio Andrija Mohorovičić. Sve je bilo spremno, ali je zbog okolnosti ratnoga stanja obustavljeno. Bauer je bio prisiljen na zahtjev gradskih vlasti isprazniti šupu u Bednjanskoj ulici i jedan dio prostora na Opatovini br. 11, stoga je intenzivirana potraga za novim prostorima. U to je vrijeme vođena i oštra polemika o opstanku i potrebi jedne takve ustanove, što je opetovano Bauer potvrdio podrškom kulturne javnosti, ali i putem tiskovina.¹¹ Tražeći po Zagrebu, Bauer je pronašao pogodne prostore u bivšoj Tvornici kože u Medvedgradskoj ulici br. 2, koja je već nekoliko godina bila prazna i napuštena. Gipsoteka je u travnju 1940. godine dobila u najam jednu manju dvokatnu zgradu od 1.100 m², koja je jedina bila ispražnjena, a u velikom su dijelu preostalog tvorničkoga kompleksa prostorije bile zaposjednute ostatcima tvorničkih postrojenja i materijala. U relativno kratko vrijeme prenesene su sve zbirke iz Bednjanske ulice br. 23, Opatovine br. 11, jedan dio predmeta sa Ksaverske ceste br. 21, iz šupe Umjetničke akademije u Ilici br. 85, iz Arheološkoga zavoda u Boškovićevoj ulici br. 3 i drugih privatnih mjesta i atelijera. Postav tih zbirki nije bio muzeološki ni izložbenoga karaktera, ali je po prvi puta objedinjen i smješten u prostorije gdje se moglo na njemu studijski raditi. Nakon preseljenja i objedinjavanja većega dijela fundusa, Bauer je dobio nalog da za potrebe civilne zaštite isprazni prostore na Ksaverskoj cesti br. 21. Kasnije odlukom Ministarstva unutrašnjih poslova NDH od 20. travnja 1941. godine dobio je dekret da zaplijeni sve prostorije u zgradama bivše tvornice kože koja je u likvidaciji, te da smjesti sve umjetnine. Time je Gipsoteka ušla u posjed cijeloga kompleksa tvornice kože, koji čine tri trokatne i dvije jednokatne zgrade s pripadajućim dvorištem (*Slika 5*).

¹¹ Dopisom povjereniku grada Zagreba Mati Starčeviću, koji je upućen 10. siječnja 1940., ukazano je na važnost te ustanove za Zagreb i njezinu ukupnu nacionalnu važnost prema sakupljenom fondusu muzeja koji su činili hrvatski umjetnički spomenici. Supotpisani su bili brojni kulturni djelatnici, upravitelji muzeja, rektor Sveučilišta, dekan Filozofskoga fakulteta, kipar Ivan Meštrović i brojni drugi (Bauer, 1948, 37).



Slika 5. Pogled na tvorničke zgrade u koje ulazi Gipsoteka, 1940., fototeka Gliptoteke HAZU, inv.br. F-37

Važnost ulaska muzejske institucije u tvorničke zgrade bila je bitna i u europskim razmjerima, jer je to rani primjer sadržajne konverzije jednoga tvorničkoga paleoindustrijskoga kompleksa iz 1940. godine. Europski i svjetski primjeri tu su praksu započinjali kasnije 70-tih godina.¹² Povijest razvoja, nastanka i gradnje tvorničkoga kompleksa potvrđuje njezinu baštinsku vrijednost te je 2007. godine upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao zaštićeno kulturno dobro. Stoga u idućem poglavlju, uz kratak prikaz povijesti tvornice i njezinu važnost za grad Zagreb, naglašavam i ulogu Gipsoteke, zbog koje je do danas ostala sačuvana *in situ* industrijska arhitektura u samom središtu grada.

3. Tvornica kože

Zagrebačka tvornica kože kroz sedamdeset godina kontinuiranoga poslovanja bila je najveće industrijsko poduzeće u Hrvatskoj i šire, čiji su proizvodi bili poznati po cijeloj Europi. Kožara je nastala u podgrađu najstarijih zagrebačkih

¹² Neki od primjera su pariški Musée d'Orsay, koji čuva najveću kolekciju impresionističke i postimpresionističke umjetnosti u svijetu i izgrađen je kao željeznička postaja na samom početku 20. stoljeća. Londonski Tate Modern, jedan je od najvećih muzeja moderne i suvremene umjetnosti u svijetu, smješten u zgradi nekadašnje električne centrale.

naselja, uz potok Medveščak. Početci kožarstva sežu u 1864. godinu, kada se je od male manufakture kožara Vatroslava Simonića proširila do prvih pogona obiteljskoga kožarskoga poduzeća Vatroslava Šterna iz 1869. godine.¹³ Poduzeće je imalo sve više posla pa je obitelj Štern odlučila tvornicu pretvoriti u dioničko društvo 1871. godine. Tada je promijenjen ime u Kraljevska povlašćena zagrebačka tvornica koža, i pod tim je imenom poslovala do 1924. godine, kada je promijenjeno u Zagrebačka tvornica koža u Zagrebu.

Prva faza izgradnje trajala je od 1869. do 1888. godine, a tvornički pogoni smješteni su na lijevoj i desnoj obali potoka Medveščaka, zbog čega imaju izduženu pravocrtnu prostornu organizaciju. U nekoliko godina tvornica je proširena na parcele u Novoj Vesi te je 1880-ih osnovan Konfekcijski zavod za potrebe kraljevske vojske. Kroz čitav period njezine proizvodnje kompleks se kontinuirano gradio i dograđivao. Uprava tvornice angažirala je vrsne zagrebačke graditelje, Janka Jambrišaka, Janka Grahora, Martina Pilara, a na kasnijim objektima bili su angažirani Janko Holjac i Antun Res, te Slavko Benedik i Aladar Baranyai. Oni su svojim arhitektonskim rješenjima utjecali na razvoj zagrebačke industrijske arhitekture, što je vidljivo na objektima nove tvornice. Taj je novi tvornički kompleks izgrađen u razdoblju od 1900. do 1920-ih godina, a smješten je zapadno od staroga tvorničkoga kompleksa. Arhitektonski oblikovni jezik tih novosagrađenih objekata prati tadašnje najnovije dosege u industrijskoj arhitekturi. Objekti se odlikuju čistim arhitektonskim jezikom karakterističnim za industrijske objekte 19. stoljeća. Koristi se opeka kao glavni građevni materijal, upotrebljavaju novi konstruktivni materijali, reducira se dekoracija, istaknuta je horizontalnost i vertikalnost pročelja, brišu se granice između unutrašnjosti i vanjštine te ih karakterizira čisti funkcionalizam i utilitarnost. Kompleks te nove tvornice koža jedini je u potpunosti ostao sačuvan (to je današnja Gliptoteka HAZU), a izgrađen je prema projektu Janka Holjca. Ti su objekti važni zbog svoje industrijske vrijednosti, a njihovom prenamjenom u muzejski prostor današnje Gliptoteke HAZU očuvana je industrijska arhitektura uz minimalne preinake, kao i memorija na bogatu industrijsku baštinu i zlatna vremena industrijskoga Zagreba. Proizvodi te tvornice prednjačili su na domaćem tržištu sve do 1920-ih godina. Tvornica je ostvarila zapažen uspjeh i na inozemnom tržištu, izvozeći najraznovrsniju kožu za obuću i remenje u ostale zemlje Austro-Ugarske Monarhije, ali i u SAD, Tursku i Indiju (Iveljić, 1997, 216). Tvornica kože redovito je proizvodila i isporučivala proizvode za kraljevsku vojsku, što joj je donosilo veliki dobitak. Proglašenjem likvidacije tvornice

¹³ Vatroslav Štern i sinovi podnijeli su molbu za izgradnju »strojbarnice kožah na gornjem potoku kućni broj 293«, te im je Gradsko poglavarstvo, nakon ispitivanja najbližih susjeda i uzimanja izjave gradskoga fizika i liječnika, izdalo građevinsku dozvolu 5. svibnja 1869. godine. Usp. HR-DAZG-1122 ZGD, sign: 2781. Spisi Državnoga arhiva u Zagrebu; GPZ-Građevinski odjel III-5, sign. 323.

1938. godine, pogoni novoga tvorničkoga sklopa dobili su novu funkciju 1940. godine, tj. prenamijenjeni su u muzejski prostor Gipsoteke, a čitava sredina dobila je novi kulturni i društveni sadržaj. To je naišlo na odobravanje okolnoga stanovništva jer su industrija i tvornica bili veliki čimbenik zagađenja, od nepodnošljivoga smrada, onečišćenja zraka, zagađenja vode, do brojnih komunalnih problema, čime se je poremetila ekološka ravnoteža potoka i okoliša. Ta je sadržajna konverzija tvornice u muzej jedan od avangardnih primjera prenamjene i očuvanosti industrijske arhitekture 19. stoljeća u Zagrebu.

4. Ulazak muzeja u tvorničke zgrade

Kako je već spomenuto, Bauer je odlukom Ministarstva unutarnjih poslova NDH broj 60 od 20. travnja 1941. godine dobio dekret i dozvolu za korištenje čitavoga kompleksa bivše tvornice koža u Medvedgradskoj ulici br. 2, koji je obuhvaćao tri trokatne i dvije jednokatne zgrade. Kako je od 1940. godine u najmu bila samo južna zgrada (tzv. zgrada antike), tu su smještene sve zbirke i skulpture koliko je stalo u te prostore. Nakon što je Gipsoteka 1941. za potrebe civilne zaštite morala isprazniti zgrade na Ksaverskoj cesti br. 21, preostale skulpture preseljene su u tvornicu kože. Gipsoteka je zaposjela sve raspoložive prostorije tvornice. Zbirke su prenesene iz najjužnije zgrade u veliku uličnu zgradu nove tvornice, a napravljen je i improvizirani postav zbirke sadrenih odljeva povijesnih spomenika, kao i zbirke moderne plastike. Iste godine improviziran je postav i preneseni su odljevi stećaka, koje je odlío Zemaljski muzej u Sarajevu na trošak Hrvatskoga društva umjetnosti (Bauer, 1948, 48). Tu su po prvi puta okupljene i konačno prenesene sve zbirke na jedno mjesto, stoga je sve bilo spremno za početak muzejskog rada u pravom smislu. Od bivše tvornice koža ostala je znatna količina raznoga materijala, te ostatci tvorničkoga postrojenja i strojeva, parnih kotlova, koje je trebalo maknuti i preurediti za potrebe muzeja. U izvještaju o stanju zgrada 1941. godine Bauer izvještava: »Zgrade su u očajnom nehigijenskom stanju [...] Kako je tvornica prestala raditi prostorije nisu čišćene, nego su u jamama još uvijek razne kemikalije i smradna voda u kojima su se kvasile kože za preradbu.«¹⁴ Kako je u međuvremenu započeo Drugi svjetski rat, prioriteti i prednost davane su potrebama vojske, kojoj je prepušten dio kompleksa tvornice na raspolaganje i privremeno korištenje. Time je napor Gipsoteke za normalnim muzejskim radom ponovno usporen.

¹⁴ Arhiv Gliptoteke, kutija 1941: Bauer, Antun: Upravi kuće, k.br. 653, Izvještaj stanju zgrada u Medvedgradskoj ul. 2, 20. prosinca 1941.

Tijekom rata Gipsoteka je morala prepustiti dijelove zgrade za potrebe vojnoga zrakoplovstva i njegova intendantskoga skladišta, uz koje su smještene krojačka i postolarska radionica.¹⁵

Prostore je koristila i Državna kovnica novca, a tu je smještena imovina Hrvatskoga društva umjetnosti. Kako bi se spriječilo zaposjedanje prostora za vojne svrhe i eventualna konfiskacija, prostori su zatrpani skladištenjem najrazličitijega materijala. Stoga je tu bila znatna količina materijala Državnoga arhiva, Vojnoga muzeja i arhiva, muzejska zbirka grada Ozlja, papir Državne riznice, papir Državne tiskare, razni stilski namještaj, privatne zbirke i dr. (Slika 6). S istim ciljem 1944. godine na prvi kat dvorišne zgrade prenesen je žurno sav školski namještaj iz svih zagrebačkih osnovnih škola, čime je Gipsoteka postala potpuno zatrpana.



Slika 6. Gradski Arhiv smješten u uličnoj zgradi muzeja, kolovoz 1947., fototeka Gliptoteke HAZU, inv.br. F-136

Prostori koji su ostali slobodni gotovo su neupotrebljivi, što se vidi iz opisa ovlaštenoga graditelja koji je radio ponudu za uređenje 1942. godine: »Pregledao sam prostorije u prizemlju ulične zgrade: tu su bile jame za natapanje kože [...] Jame su obložene drvetom, a među stijenama od drveta je prostor ispunjen nabijenom ilovačom. Jame za natapanje i štavljenje kože dubine su 2,75 m. Po

¹⁵ Vojno zrakoplovstvo ušlo je u ulične zgrade na prvi i drugi kat. Kako su one bile pretrpane strojevima, bilo ih je potrebno izmjestiti i adaptirati.



Slika 7. Lijevanje Radovanova portala u Trogiru 1940. godine, knjiga negativa Gliptoteke HAZU

cijeloj prostoriji je 50 jama. Pod prostorije je oko 350m² i trebalo bi ga popločiti, danas prostorije ničemu ne služe, bazeni smrde, ostao je talog«. ¹⁶

Započeli su građevinski zahvati. U studenom 1942. godine srušen je veliki tvornički dimnjak, koji se nalazio na sjevernoj strani tvorničkoga kompleksa. Srušene su drvene barake u dvorištu, na katu su poravnani plitki bazeni s betonskim stranama te su poležene stropne grede na mjestu dizala.

Uz navedene poteškoće paralelno je nastavljeno sa stručnim radom koliko je to bilo moguće. Nabavljeni su brojni spomenici modernoga kiparstva, a iz postojećih kalupa lijevani su povijesni spomenici. Važan i zahtjevan posao lijevanja bio je 1940. godine, kada su uzeti otisci s Radovanova portala u Trogiru, koji je djelomično odliven, a kasnijih godina i u cijelosti u radionici Gipsoteke (*Slika 7*). Radi sigurnosti od napada odljevi zbirke povijesnih spomenika

¹⁶ Arhiv Gliptoteke HAZU, kutija 1942: Dopis i ponuda Gipsoteci ovlaštenog graditelja Ivana Trajbara, br. 44-Gps-42, od 24. veljače 1942.

smješteni su u podrumske jame i zasuti piljevinom. Zbog ograničenoga rada sa zbirka i postavom, pristupilo se skupljanju arhivskoga gradiva, te je u sklopu Gipsoteke 1943. godine osnovan arhiv za likovne umjetnosti, koji se kontinuirano i sustavno bavi prikupljanjem, obradom i čuvanjem dokumentarnoga gradiva o hrvatskoj likovnoj umjetnosti od XIX. stoljeća do danas. Skupljeno je gradivo raritetnih primjeraka kataloga likovnih izložaba, vrijednih dokumenata iz ostavština umjetnika, mnogobrojna pisma i fotografije likovnih umjetnika s prostora bivše države te obimna zbirka hemeroteke, koja obuhvaća teorijske i kritičke tekstove s područja likovnih umjetnosti od kraja XIX. stoljeća do danas. Skupljeno je arhivsko gradivo pojedinih društava i ustanova, zbirka studija, crteža i skica suvremenih likovnih umjetnika te stručna knjižnica s gradivom za studij povijesti umjetnosti i muzeologiju. Njegova osnovna zadaća bila je prikupljanje gradiva i izrada bibliografije likovne umjetnosti i muzeologije te praćenje razvoja domaće likovne umjetnosti. Uz arhiv djelovao je i dobro opremljen fotolaboratorij, te je prikupljena bogata fototeka kako XIX. i XX. stoljeća, tako i fotografije vezane uz zbirku odljeva povijesnih spomenika. Nakon sređivanja gradiva, arhiv i njegova knjižnica već su u siječnju 1946. godine otvoreni za javnost (*Slika 8*).



Slika 8. Fototeka i arhiv za suvremenu hrvatsku umjetnost, Gipsoteka, fototeka Gliptoteke HAZU

5. Gipsoteka nakon Drugoga svjetskoga rata

Gipsoteka je završetak Drugoga svjetskoga rata dočekala u teškom stanju. Prostor su i dalje većim dijelom bili pretvoreni u skladišta raznih ustanova. Najveći dio prostora Gipsoteke zauzimali su glavno skladište zrakoplovstva NDH, velike postolarske i krojačke radionice, skladište tekstila, guma, vojnih uniformi. Od bivšega intendantskoga skladišta ostalo je 5-6 vagona starih odijela i krpa te vagon starih cipela, krojački i postolarski strojevi, zalihe živžnih namirnica: žita, kukuruza, konzervi. Tu su se skladištili padobrani, avionski motori, u drvenoj šupi iza zgrade antike bilo je čak devet kompletnih aviona. Za potrebe uredništva Naprijed, glasila Komunističke partije Hrvatske, 1945. godine dopremljena su dva kamiona papira, a Središnja aprovizaciona poslovnica pohranila je 24.405 papirnatih vreća (Mažuran Subotić, 2008, 12).

Nova vlast pokušala je uspostaviti red te su Gipsoteci u svibnju 1945. godine formalno vraćene prostorije koje su joj bile prisilno oduzete, a nadzor nad njezinim radom preuzelo je Ministarstvo prosvjete. Kao prvi zadatak nametnulo se je čišćenje prostorija, uređivanje te djelomično i veće adaptacije. Taj rad intenziviran je brojnim volonterima i studenima, koji su se uključili, kao i njemačkim ratnim zarobljenicima koje je Gipsoteka dobila na raspolaganje za rad.

Adaptirana je ulična zgrada, sanirani bazeni, srušeni brojni pregradni zidovi te uređene dvorane za povremene izložbe (*Slika 9*). Djelomično su postavljeni parketi, obojeni prostori za arhiv, zbirku crteža i skica, knjižnicu i čitaonicu. Uređene su predavaonica, dvorana za povremene izložbe i druge manje prostorije. Uređen je i eksterijer. U travnju 1946. godine srušen je visoki ogradni zid s vratarskom kućicom te postavljen drveni. Gradska električna centrala uvela je električnu rasvjetu pred zgradom i u dvorištu. Godine 1947. na ulazu je posađeno zelenilo i cvijeće, u čemu su sudjelovali i sami kustosi, a uređeno je i popločeno dvorište.¹⁷ Iz strojarnice i kotlovnice 1950. godine izmješteni su veliki strojevi koji su preostali od tvornice koža te su maknuta četiri parna kotla, koja su težila svaki po 16 tona.

Paralelno s građevinskim radovima uređivane su i premještane zbirke. Sadrene skulpture Ivana Meštrovića dopremljene su 1946. godine iz njegova atelijera u Ilici br. 12 i iz depoa na Josipovcu, od kuda je prevezeno ukupno 15.500 kg. Započete su i prve pripreme za stalni postav zbirke sadrenih odljeva antičke skulpture. Prvo su uređeni prostori južne tzv. zgrade antike, jer su zahtijevali manje adaptacije od ostatka tvorničkih prostorija. Većina odljeva zahtijevala je popravke. Razbijeni dijelovi nanovo su sastavljeni i uređeni. Velik dio njih morao je dobiti posve novu armiranu konstrukciju zbog znatnih

¹⁷ Posađeno je 25 stabala i jablana, 60 komada visokoga žbunja i oko 150 perunika.



Slika 9. Adaptacija prizemlja dvorišne zgrade Gipsoteke, bazeni dubine 2,75 m, 1947., knjiga negativa, inv.br. G/B-48

oštećenja.¹⁸ Zbirka sadrenih odljeva grčke antičke skulpture bila je prva koja je u Gipsoteci postavljena i otvorena za javnost 13. listopada 1945. godine nakon rata. Ta je zbirka nakon punih pedeset godina od početaka njezina skupljanja iz vremena Ise Kršnjavoga tek sada dobila muzeološki adekvatan smještaj i postav. U novinama se ističe kako ju je u dva mjeseca pogledalo 1.200 posjetitelja, što je za ondašnje prilike velika posjećenost. Nadalje, tijekom 1946. godine osmišljen je muzeološki plan. U veljači 1946. godine otvorena je zbirka rimske

¹⁸ U popravcima, uređenju i postavu sudjelovali su članovi studentske radne službe, i to većinom besplatno, između ostalih Velibor Mačukatin, Branko Ružić, Božo Antolić i drugi budući eminentni kipari.

plastike u četiri male sobe. Postepeno je iste godine započeto s postavom dvorana moderne skulpture hrvatskih kipara. Za potrebe te zbirke u dvoranama su srušeni zidovi te su odstranjene sve dogradnje i pregradnje napravljene za potrebe skladišta zrakoplovstva. Popravljeni su podovi, uklonjeni su mostovi koji su spajali zgrade, a zadržana su samo dva mosta koji čine i danas glavnu komunikaciju ulične i dvorišne zgrade na prvom katu. U dvoranama ulične zgrade drugoga kata postavljeni su se radovi Vanje Radauša, jer je njegova zbirka bila najbrojnija i najpotpunija. Zatim su postavljene zasebno dvorana Frana Kršinića, zajednička dvorana Joze Turkalja, Dujma Penića, i Hinka Juhna, te Brani-slava Deškovića. Postavljena su djela Ivana Rendića, Rudolfa Valdeca, Roberta Frangeša Mihanovića i Ive Kerdića, te Ivana Meštrovića. U prizemlju je bila zasebno izložena monumentalna plastika Antuna Augustinčića, no sve je to prema prilikama i prostoru kasnije i mijenjano. Zasebne cjeline bile su skulpture NOB-a, kao i slovenskih kipara. Do 1947. godine izložbeni prostor modernoga kiparstva obuhvaćao je 3.500 m² prostora, a bilo je izloženo oko 600 skulptura (Bauer, 1948, 76). Rad i entuzijazam zaposlenika omogućili su da je 1947. godine, povodom održavanja zagrebačkoga Velesajma, otvorena zbirka kiparskih radova jedanaest istaknutih hrvatskih umjetnika. Nastavljen je stručan rad na obradi materijala te povećanju i lijevanju zbirke hrvatskih povijesnih spomenika. Uz navedeno, počelo je uređenje uredskih prostorija, radionica, prostorija zbirki, te fotolaboratorija, koji je od 1945. godine ima i prvu stalno zaposlenu fotografkinju Martu Orel.¹⁹ Od tada je intenzivirano fotografiranje umjetnina i stručna obrada fotoarhiva i staklenih negativa. U proljeće 1946. godine otvorena je fototeka s knjižnicom i arhivom. Sustavno je rađeno na arhivu, obradi i stručnom popisivanju bibliografija hrvatskih umjetnika. Rezultat je tog rada objavljivanje edicije *Bibliografija i građa za umjetnost i srodne struke*, koja je pod uredništvom Antuna Bauera okupila 31 knjigu.²⁰ Gradivo za arhiv prikupljali su i popisivali stručnjaci Gipsoteke, a svoj veliki doprinos volonterskim radom dala je Antonija Bauer, supruga Antuna Bauera. Rad Gipsoteke nakon rata bio je sve obimniji i intenzivniji na svim poljima. U *Vjesniku* iz 1948. godine govori se o najvećem muzeju u zemlji. Prevođena je i deficitarna stručna literatura te je tako Gipsoteka objavila prijevode nekih ruskih publikacija.²¹

¹⁹ Marta Orel (Fabijanić) zaposlena je 24. rujna 1945. godine na mjesto fotolaborantkinje, te je kao izučeni stručni fotograf sa 17-godišnjom praksom u fotolaboratoriju H. Griesbach obavljala poslove stručnoga fotografa i fotolaboranta.

²⁰ Niz objedinjuje bibliografsko i dokumentarno gradivo s područja kulturne povijesti, likovnih umjetnosti i povijesne muzeologije od XIX. do prve polovice XX. stoljeća (Muzejski dokumentacijski centar, s. a.).

²¹ Objavljeno je: L. V. Rozentalj: *Kroz dvorane umjetničkih muzeja: kao priručnik muzejskom gledaocu*, 1948. godine za stručnu uporabu muzejskomu osoblju Gipsoteke, te Mark Moisevič Rozental: *Pitanje sovjetske naučne estetike*, 1949. godine.

Važnost Gipsoteke u očuvanju kiparskoga nasljeđa ima i povijesnu dimenziju, kako kroz izradu sadrenih odljeva pojedinih spomenika, tako i čuvanjem originalnih skulptura i spomenika javne plastike, koji su zbog raznih okolnosti uklonjeni, a brigom muzeja sačuvani od propadanja i uništenja. Neki od bitnih javnih spomenika koji su čuvanjem i brigom Gipsoteke doživjeli vraćanje u javni prostor su: Spomenik palim vojnicima 78. Šokčevićeve pukovnije Roberta Frangeša Mihanovića, koji je 1946. dopremljen Gipsoteku, da bi nakon 17 godina čuvanja, 1963. godine, bio vraćen u Osijek. Istu sudbinu dijeli Konjanički spomenik bana Josipa Jelačića kipara Antona Dominika Fernkorna. To je prvi zagrebački javni svjetovni spomenik napravljen u bronci. Spomenik je režimski u noći 25. na 26. srpnja 1947. godine rastavljen u 56 fragmenata i odvezen u Gipsoteku, koja je 43 godine skrblila o njemu, da bi 1990. godine bio vraćen na glavni zagrebački trg. Isto tako su u Gipsoteci sačuvani sadreni modeli reljefa za Frangešov spomenik kralju Tomislavu, čijim je lijevanjem u broncu nakon 42 godine bilo moguće vratiti autentičan izgled kakav je umjetnik zamislio.

6. Gliptoteka

Od 1949. godine Gipsoteka je angažirana oko organizacije *Izložbe srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije – L'Art médiéval Yougoslave*, koja je održana u pariškom Musée des monuments Français u Palais Chaillot u svibnju 1950. godine. Godinu dana kasnije u ožujku 1951. izložba je postavljena u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu (*Slika 10*).²² Organizaciju izložbe vodio je Miroslav Krleža, a autorski postav obje izložbe potpisuje Ljubo Babić. Ta velika izložba trebala je predstaviti svjetskoj javnosti umjetničko bogatstvo srednjovjekovnoga razdoblja s područja Jugoslavije, a tada je to bio važan kulturni događaj (usp. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, s. a.). Djelatnici Gipsoteke za tu izložbu intenzivno su radili na terenu, gdje su lijevani kulturno-povijesni spomenici, čiji je fundus bio okosnica izložbe. Tijekom rada na pariškoj izložbi došlo je i do sve većega povezivanja s Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti, što je između ostaloga dovelo do toga da je Gipsoteka 1950. godine ušla u njezin sastav, odnosno Odjel za likovne umjetnosti i muziku.²³ Odlukom predsjedništva Akademije od 9. srpnja 1952. godine promijenjeno joj je ime u Gliptoteka (grč. *glyphein*, oblikovati, i *theke*, spremnica, u širem značenju muzej

²² U Parizu je izložba održana u Musée des monuments Français u Palais Chaillot od 9. ožujka do 22. svibnja 1950., a u Zagrebu u Umjetničkom paviljonu od 11. ožujka do 30. travnja 1951. godine.

²³ Primopredaja Gipsoteke – Muzeja plastike iz nadležnosti Narodnoga odbora grada Zagreba, Povjerenstva za prosvjetu i kulturu, u Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti provedeno je u Gipsoteci 20. rujna 1950. godine, Arhiv Gliptoteke HAZU, mapa Povijest Gliptoteke.



Slika 10. Postav izložbe Srednjevjekovna umjetnost naroda Jugoslavije u Parizu, 1950., fototeka Gliptoteke HAZU

skulpture). Ulaskom u sastav Akademije provedena je reorganizacija zbog širine i raznolikoga materijala koji je prikupljala i obrađivala u fundusu, a koji je obuhvaćao skulpture, odljeve, crteže i grafike, kopije fresaka, sadrene otiske pečata i novca, numizmatiku, medalje i plakete, arhivsko gradivo, biblioteku i fotolaboratorij. Stoga se dio materijala uklopio u ustanove koje su već postojale u sklopu Akademije. Tako je 1951. godine odvojen arhiv od muzeja te je postao samostalna jedinica u sklopu Akademije (danas Arhiv za likovne umjetnosti, Gundulićeva br. 24, Zagreb). Godine 1952. odlukom Akademije dio je muzejskih predmeta (crteži, akvareli i grafike) iz arhiva predan Kabinetu grafike Akademije. Fotografiranje je preuzela Akademijina Foto služba, a 1951. godine uspostavljen je i Kabinet za numizmatiku i medalje. Upravitelj Strossmayerove galerije (tada Stare galerije) Zdenko Šenoa 29. siječnja 1951. godine predao je Gliptoteci dvadeset i šest kopija slika, što je bio povod za osnivanje današnje zbirke kopija, koja je 1954. preimenovana u Galeriju kopija fresaka i starih majstora.²⁴

²⁴ Ta bogata zbirka sadržava poznata djela hrvatskih renesansnih majstora: poliptih Nikole Božidarevića iz dubrovačkoga dominikanskoga samostana s prikazom Navještenja i Vicka Lovrina iz cavtatske crkve Gospe od Snijega s prikazom sv. Mihovila, lunete Mihajla Hamzića iz Kneževa dvora s prikazom Kristova krštenja, osam kopija fresaka iz kapele sv. Stjepana zagrebačke katedrale te fresaka iz raznih istarskih crkava.

Sustavnim kopiranjem i osnivanjem tečaja za kopiste od 50-ih godina prikupljen je se važan materijal brojnih lokaliteta, prvenstveno u Istri, Dalmaciji te sjevernoj Hrvatskoj iz perioda od XI. do XVI. stoljeća.²⁵ Na kopiranju su sudjelovali poznati slikari: Bruno Bulić, Hajrudin Kujundžić, Eugen Kokot, Željko Hegedušić, Boris Dogan, Ivo Kalina, Ivan Restek i Šime Perić.

Paralelno je nastavljeno s adaptacijama prostora, kako bi bili uspostavljeni uvjeti za standardni muzejski rad. Uređena je cijela zgrada nekadašnje kotlovnice, postavljene su betonske deke između katova te su tom prilikom zatvoreni otvori za dizala. Uvedena je električna rasvjeta u izložbene prostore. Intenzivno su nadopunjavane zbirke i arhiv, rađeni novi postavi i stručno je obrađivano gradivo. Godine 1954. otvorena je izložba *Kiparstvo 19. i 20. stoljeća*, koja je bila okosnica za stalni postav. Iste godine otvorena je Istarska dvorana s kopijama fresaka i odljevima skulptura s područja Istre. Zbirka sadrenih odljeva povijesnih spomenika postavljena je 1965. godine, a 1973. zbirka sadrenih odljeva stećaka. Intenzivirana je izložbena djelatnost, kojom je tematski prikazivano bogatstvo fundusa i specifičnost ustanove Gliptoteke. Djelatnici Gliptoteke i preparatorske radionice intenzivno su radili na terenu i lijevanju skulptura za izložbu *Juraj Dalmatinac i njegov krug*, koja je održana u Umjetničkom paviljonu 1967. godine. Organizirane su brojne izložbe kopija fresaka, a priređivane su i izložbe izvan ustanove (retrospektiva Roberta Frangeša Mihanovića u Umjetničkom paviljonu i Ive Kerdića u Modernoj galeriji).

Početak osamdesetih godina kontinuirano su priređivane retrospektivne izložbe hrvatskih kipara čiji su opusi manje poznati ili nisu bili cjelovito prikazivani.

Intenzivnije povezivanje sa suvremenim umjetnicima ostvareno je nakon osnivanja manifestacije *Trijenale hrvatskoga kiparstva* 1982. godine. Riječ je o izložbi koja je kroz presjek trogodišnjega kiparskoga stvaralaštva problematizirala relevantne pojave u suvremenoj hrvatskoj skulpturi te aktualizirala kiparsku problematiku. Do danas se kroz svoju tridesetgodišnju tradiciju *Trijenale* profilirao kao prepoznatljiva nacionalna manifestacija.

Velika je pažnja pridavana i formiranju stalnih postava, koji su se tijekom godina ustalili kao postav zbirke sadrenih odljeva antičke skulpture, koji je 2005. godine obnovljen (*Slika 11*). Zatim su tu zbirka sadrenih odljeva fragmenta s nepokretnih spomenika kulturne baštine od IX. do XV. stoljeća, zbirka hrvatskoga kiparstva od XIX. do XXI. stoljeća (*Slika 12*), zbirka fresaka, zbirka sadrenih odljeva stećaka i zbirka medalja i plaketa, koja dobiva novi postav 2004. godine. U svojem fundusu Gliptoteka ima i studijske zbirke crteža hrvatskih umjetnika, zbirku sadrenih odljeva Jurja Matejeva Dalmatinca, zbirku

²⁵ Kopije fresaka rađene su *in situ* u Bermu i Lindaru 1950. godine, u Draguču i Rakotolama 1952., Žminju i Kanfanaru 1953., Humu i Svetvinčentu 1954., te Hrastovlju, Kloštru, Lovranu, Oprtlju, Barbanu i Pazinu (usp. Hrust, 2003).



Slika 11. Stalni postav zbirke sadrenih odljeva antičke skulpture, 2015., fototeka Gliptoteke HAZU



Slika 12. Stalni postav Zbirke hrvatskoga kiparstva 19.-21. stoljeća, 2004., fototeka Gliptoteke HAZU

sadrenih odljeva zavjetnih pločica pomoraca iz Perasta u Boki Kotorskoj te odljeve grbova s područja Dalmacije.

Izbijanjem Domovinskoga rata prekinuto je dotadašnje djelovanje Gliptoteke, koja od uspostave samostalne Republike Hrvatske djeluje u sastavu muzejsko galerijskih jedinica Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Ratnih godina Gliptoteka je svoj rad usmjerila prvenstveno na zaštitu umjetnina, pri čemu su brojna unikatna djela koja su bila sačuvana u sadrenim modelima lijevana u trajne materijale, a time se i fundus sustavno povećavao.

Posljednje desetljeće formiranjem četiri izložbena prostora intenzivirana je izložbena djelatnost, koja je ostvarena i kroz brojne suradnje s muzejskim i kulturnim institucijama. Time je Gliptoteka postala mjesto otvorene pozornice suvremenih likovnih događanja, ali i ostalih kulturnih manifestacija. Uz postojeći muzejski kompleks, 2000. godine prema projektu akademika Miroslava Begovića realiziran je Park skulpture.

Gliptoteka danas, osim što baštini vrijednu industrijsku arhitekturu s početka XIX. stoljeća, jedan je od ranijih primjera sadržajne transformacije paleoindustrijskih objekata u muzejsku funkciju. Ona raspolaže prostorom većim od 14.000 m², a fundusom većim od 11.000 predmeta profilirala se je kao muzej skulpture koji čuva i izlaze najveću zbirku kiparstva u Hrvatskoj, u kojem se može sagledati stvaralaštvo od antike do danas. Bogatstvo svojega fundusa ova specifična muzejska ustanova prezentira i komunicira putem stalnih postava, svojom izložbenom i pedagoškom djelatnošću, te suvremenim medijima preko digitalne zbirke Akademije (HAZU, s. a.).

Literatura

- Akademički senat (1900). *Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*. Zagreb: Kraljevsko sveučilište.
- Arčabić, Goran (2005). Manufaktura i industrija uz potok Medveščak. U: *Potok u srcu Zagreba: Uz potok Medveščak- od izvora do ušća* (str. 65-72). Zagreb: Muzej grada Zagreba.
- Arčabić, Goran (2010). Projekt Zagrebačka industrijska baština: Povijest, stanje, perspektive. U: *Info* (str. 3-5). Zagreb: Muzej grada Zagreba.
- Bauer, Antun (1937). *Glavna dužnost i svrha Gipsoteke*. Rukopis u arhivu Gliptoteke HAZU.
- Bauer, Antun (1942-1943). Pedesetgodišnjica zbirke sadrenih odljeva antičke plastike. *Alma mater croatica: Glasnik hrvatskog sveučilišnog društva*, 4.
- Bauer, Antun (1948). *Gipsoteka 1937-1947*. Rukopis u arhivu Gliptoteke HAZU.
- Bilić, Tomislav (2008). Zagrebačka zbirka sadrenih odljeva antičke skulpture. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 41(1).
- Boban, Tihana (2016). *Arhitektura bivše tvornice koža u Zagrebu (sklop zgrada Gliptoteke HAZU)* (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Despot, Miroslava (1957). Industrija Zagreba u drugoj polovici XIX. stoljeća: Prilog privrednoj Povijesti Zagreba u XIX. stoljeću. U: *Iz starog i novog Zagreba: Knjiga 5* (str. 165-176). Zagreb: Muzej grada Zagreba.
- Dobronić, Lelja (1974). Zgrade i pogoni nekih zagrebačkih tvornica devetnaestog stoljeća u očima suvremenika. U: *Iz starog i novog Zagreba: Knjiga 4* (str. 225-240). Zagreb: Muzej grada Zagreba.
- Galjer, Jasna (2000). Industrijska arhitektura u Hrvatskoj u drugoj polovini 19. stoljeća. U: *Historicizam u Hrvatskoj: Sv. I* (str. 139-148). Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt.
- Getaldić, Magdalena (2015). Izidor Kršnjavi – inicijator zbirke sadrenih odljeva antičke skulpture i Gyps-Museuma. U: Ivana Mance i Zlatko Matijević (ur.), *Zbornik radova znanstvenog skupa Iso Kršnjavi – veliki utemeljitelj* (str. 182-199). Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.
- HAZU (s. a.). *Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*. URL: <http://dizbi.hazu.hr/> (20.12.2018.)
- Hrust, Nikolina (2003). Zbirka kopija fresaka i starih majstora u zagrebačkoj Gliptoteci HAZU. *Informatica museologica*, 34(1-2), 61-65.
- Jutarnji list* (1938). Novi muzej u Zagrebu: Sabrani materijal za muzej sadrenih odljeva privremeno smješten na gradskom majuru u Bednjanskoj ulici čeka, da se prenese u pedesnije prostorije. *Jutarnji list*, 15. siječnja 1938.
- Knežević, Snješka (2003). *Zagreb u središtu*. Zagreb: Barbat.
- Kršnjavi, Izidor (1874). Kako da nam se domovina obogati? *Vienac*, 6 (20 i 21).
- Kršnjavi, Izidor (1986). *Zapisci: Iza kulisa hrvatske politike*. Vol. 1-2. Zagreb: Mladost.
- Leksikografski zavod Miroslav Krleža (s. a.). *Izložba srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije*. URL: <http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1217> (20.12.2018.)
- Matijaško, Martina (2009). Gipsani odljevi antičkih umjetničkih djela smješteni u prostorijama Filozofskog fakulteta u Zagrebu. *Muzeologija*, 46, 37-135.
- Mažuran Subotić, Vesna (1994). Dr. Antun Bauer kao osnivač Gipsoteke u Zagrebu. *Muzeologija*, 31, 82-86.
- Mihalić, Veljko (2009). Privatne zbirke darovane gradu Zagrebu i njihova uloga u kulturnom razvoju grada. *Muzeologija*, 45, 1-267.

- Mikić, Vesna (1991). *Gliptoteka i moguća restrukturiranja utilitarnih objekata 19. stoljeća za potrebe slobodnog vremena* (Magistarski rad). Arhitektonski fakultet Sveučilište u Zagrebu.
- Montani, Miroslav (1958). *Antička skulptura (Grčka)*. Zagreb: JAZU.
- Muzejski dokumentacijski centar (s. a.). *Bibliografija i građa za umjetnost i srodne struke*. URL: <http://antunbauer.mdc.hr/index.php/static/opis> (20.12.2018.)
- Paladino, Zrinka (2009-2010). Zaštita zagrebačke industrijske baštine izradbom konzervatorskih elaborata Gradskoga zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 33-34, 147-172.
- Premerl, Nada (2005). *Potok u srcu Zagreba: Uz potok Medveščak od izvora do ušća*. Zagreb: Muzej grada Zagreba.
- Šepić, Ljiljana (2001). Industrijsko naslijeđe u Hrvatskoj u kontekstu svjetskog industrijskoga naslijeđa. U: *Grad za 21. Stoljeće Prvi hrvatski simpozij o preobrazbi industrijskoga naslijeđa u novu urbano-pejsažnu scenografiju* (str. 21-32). Karlovac: Psefizma.

Arhivsko gradivo

- Arhiv Gliptoteke HAZU: Kut 1941., kut. 1942., mapa Povijest Gliptoteke.
- Državni arhiv u Zagrebu: HR-DAZG-1122 ZGD, sign: 2781. Spisi Državnoga arhiva u Zagrebu; GPZ-Građevinski odjel III-5, sign. 323.
- Hrvatski državni arhiv: HR-HDA. OBiN, Uručbeni zapisnik 1892. godine, 5001-10000, ur.br. 12445 od 26.9.1892.
- Iveljić, Iskra (1997). *Uloga zagrebačke privredne elite u modernizaciji Hrvatske (1860.-1883.)* (Doktorski rad). Sveučilište u Zagrebu.

The History of the Glyptothèque of the Croatian Academy of Sciences and Arts

Summary

The Glyptothèque of the Croatian Academy of Sciences and Arts is a unique museum institution in Croatia with its own purpose and collection. It was founded in 1937 as the Gypsum library with the aim of collecting and presenting plaster casts of the most important cultural and historical monuments as well as original works of art in the field of sculpture. After the introduction of the Gypsum library in 1950, it was renamed the Glyptothèque of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts, and today it is one of the six museum-gallery units of the Academy, as part of the Fine Arts Class. Since 1940, the museum has been housed in a former industrial building of a 19th-century leather factory that was once the largest industrial facility and complex in the city of Zagreb. Owing to the entry of the museum into a part of the complex, it has remained a rare example of the good preservation of industrial architecture since the late 19th century. The text will show the history of the museum, from its conception to the collection of specific material of plaster casts of ancient Greek sculpture, Roman provincial sculpture and sculpture of Croatian cultural heritage from the pre-Romanesque to the Renaissance periods. Over time, the museum's exhibits have been enriched with numerous relevant original works and plaster models of Croatian sculpture from the 19th century to the present, due to which the museum has specialized in the field of sculpture. The paper will show the history of the Glyptothèque and its role and importance in collecting, preserving, exhibiting and communicating one of the largest collections of sculptures in Croatia from the ancient times to the present.

Keywords: museum, Glyptothèque, industrial architecture, leather factory, sculpture, plaster casts

